

6. Таранова А. «Велике нечитоме» і академічний канон: проникнення масової літератури до парадигми літературознавства. Слово і Час. 2011, №3. С. 50-56.

Копитко Віта

Науковий керівник – доц. Бородиця Світлана

ОБРАЗ СЕВЕРИНА НАЛИВАЙКА В ОДНОЙМЕННОМУ РОМАНІ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО

Постановка проблеми. До історичної постаті Северина Наливайка в художніх творах зверталися такі українські письменники, як П. Куліш, С. Черкасенко, І. Ле, В. Кулаковський та ін. Образ козацького ватажка зацікавив і М. Вінграновського. Відтак у 1996 році він написав свій єдиний історичний роман «Северин Наливайко», де окреслив дещо інший образ головного героя, аніж митці-попередники. Окремі наукові студії Л. Лісніченко, Л. Ромащенко, Н. Трефяк, присвячені аналізові образної системи роману «Северин Наливайко», розкривають різні аспекти характеристики персонажа, передусім рецептивні та компаративістські. Але ґрунтовне дослідження структури художнього образу Северина Наливайка в однойменному романі М. Вінграновського на цей час відсутнє. Цим і зумовлена актуальність нашої роботи.

Мета: проаналізувати образ головного персонажа Северина Наливайка в однойменному романі М. Вінграновського крізь призму його структури.

Микола Вінграновський звернувся до осмислення діяльності непересічної особистості в історії України – гетьмана козацько-селянського повстання 1594-1596 років – Северина Наливайка. Письменник спромігся написати твір на правдивій історичній основі – з життя видатного українського політичного і військового керівника. Наливайко – справжній та літературний – мав однакові наміри – позбутися в Україні національного, релігійного та культурного гніту. При цьому необхідно враховувати фактор художньої літератури, бо саме в романі М. Вінграновського Северин Наливайко – романтизований образ, зумовлений його ідеалізацією.

Уже з першого розділу автор дещо приховує чи завуальовує постать відважного бунтаря Северина Наливайка. Лише зі слів автора стає зрозуміло, що козак пішов із голотою захищати Угорщину від турків за проханням германських імператорів Рудольфа та Максиміліана. Біля річки Дністер він опинився між двох ворожих вогнів – польськими жовнірами Жолкевського та татарськими військами Газі-Гірея. Батальна зустріч допомагає зрозуміти, хто є хто. Власне під час бою Наливайко постав справжнім військовим діячем: він знаходився у своїй рідній стихії, здібно вправляється із гарматою: «Ну й око! З трьох гармат, з різних кінців – і в одне місце! Оце так пристрілка!» [1, с. 14].

Зі сторінок роману читач довідується про соціальний статус сім'ї Наливайків: старший брат Дем'ян став священиком в Острозі, матір Уляна лікує травами від будь-якої болячки та батько Дмитро кушнірує у Гусятині. Про їхній рід гусятинці нічого поганого сказати не можуть. А сам Северин був на той час добре освіченим, учився на богослова, але «... тягнувся

до волі, до коней, до стрільб, до зброї, а особливо до гармат. На останньому курсі Академії він вже мав в Острозі славу пушкаря» [1, с. 35].

У своїх діях Наливайко, як правило, невимушений та щирий і водночас серйозний та виважений, «розкривається і в несподіваних діях» [3, с. 78]. Він готовий поділитися шапкою з дідом Максимом, чиє вухо замерзло і стало білим, як вареник. Молодий наречений Наливайко ніяковіє на власному сватанні, а разом з ним і його обраниця Галя Горошко: «...а ружі до сих пір так тихо горіли на рушниках, враз із них позривалися, повідривалися й полетіли з полотна на Галині й Наливайкові щоки. Ті, що були червоніші, одна за одною попадали й поприлипали до Галі, а ті, що були темніші, – під очі й над вуса Наливайкові» [1, с. 36]. Зазначимо, що ретроспективний опис Різдвяних свят пожвавлює образ Наливайка, розгортаючи його в духовній еволюції.

Коли ж зимова пора сколихнула війну між Янушем Острозьким та Криштофором Косинським, то Наливайко, вірний сотник князівства Василя Острозького, був змушений вирушити на придушення козацького повстання. Северин не хотів бунтувати проти своїх, підтвердженням чого є така авторська психологічна характеристика персонажа: «Наливайко відчував: одне його слово – і сотня відразу ж, не роздумуючи, розвернеться і покаче назад до Острога... Та сотня і Наливайко знали, що він цього слова не скаже, бо князів наказ був наказом. Тому наливайківців і їхнього сотника так лихоманило – вони йшли бити своїх» [1, с. 63]. Як би надвірний сотник та його військо не бажали вступати в сутичку, підтверджується факт, що Наливайко був відданим, відповідальним та дисциплінованим воїном. Але в ситуації, що склалася, автор аж ніяк не виправдовував свого героя. Упродовж всієї сюжетної канви Наливайка тиранить сумління через його зраду запорожців під П'яткою, і він, страждаючи від мук фізичних і моральних, готовий до розплати за цей ганебний вчинок. Після битви вірний сотник разом із Янушем Острозьким славетно поверталися до князівства. Прибувши, сполячений син Острозького вирішує із золотого п'ятківського хреста церкви, яку вони спалили, виплавити золоті ланцюги тим, хто не захоче прийняти католицизм. Терпець Наливайка вривається, бо коли заходить мова про релігію, то він чітко обґрунтовує свою позицію: у мене своя віра. Северин не може стежити за приниженням людини, котра недавно була православною. Відчайдушний поляк поплатився за жорстокі діяння. У цьому епізоді образ Наливайка автор висвітлив із двох сторін: Наливайка-зрадника, і водночас того, хто віддано служить князю, дотримуючись воєнного обов'язку, та Наливайка-патріота, готового піти на все заради того, щоб зберегти віру. Він відкрито протестував проти поневолення Польщі, її приниження й цькування православ'я, а також українського народу загалом. З цього моменту Северин Наливайко національно зростає, бо усвідомив власну національну ідентичність.

Страшна провина перед братами-запорожцями зумовила запальне бажання боротьби за визволення України. І передусім він шукав примирення та порозуміння із Січчю, добре розуміючи те, щоб перемогти ворогів, українцям потрібно об'єднати свої сили. Наливайко

навіть готовий відкупити власну провину смертю. Він чекає прощення, але «...Наливайко для січовиків то рана, яка болить і знизу, і зверху. Така рана завжди найболючіша, і горить вона довго. Відступників не прощають ніде» [1, с. 257]. Наливайків учинок прості запорожці десь глибоко в душі розуміють, проте головне гетьманське «не прощаємо!» розділило наливайківців та січовиків назавжди, хоч якби колись Северин не прагнув поєднати зусилля свого війська із запорозьким. На нього вже чекала страшна розплата за відступництво – домовина. Його талант та наміри щодо України запорожці так до кінця і не оцінили, що стало значною помилкою у майбутньому.

Історичний роман «Северин Наливайко» – доцентровий, де всі події відбуваються за відносно короткий проміжок часу, зосереджені навколо головного героя, перед котрим стоїть проблема вибору і відповідальність за майбутнє. Завдяки швидкій зміні подій у творі автор у кожен момент інтригуючої розповіді витворював оригінальний образ історичної особи. Так, письменник підкреслював такі зовнішні характеристики головного персонажа, посилюючи розуміння психологічного стану Наливайка: «...на малиновому будяковому пагорбі, без шапки, в сірій розстебнутій сорочці, чорний, як шпак, сидів на Сватові Наливайко. Він дивився на своїх недолугих тімах, підкидав вороного чуба й світив зубами...» [1, с. 88]; «...Северинові очі були тихо-спокійні, лише під ними темними клаптями приліпилися чи то печаль, чи то якийсь присмерк. Печаль і присмерк пішли по його щоках на вуса і з вусами чорно злилися. Почорніла на нім і сорочка...» [1, с. 166-167]; «...темний, у білому, спадаючому до чобіт кунтуші, лискучим руків'ям нагайки Наливайко пригладжував чорного чуба» [1, с. 255]; «...високий його – на дві голови вищий від гриви коня – зріст, поставу, ходу, а найголовніше – руки, що впали в очі усім... пальці у Наливайка були прямі, тонкі і гнучкі, як на картинах у стародавніх китайців, а самі кисті довгі, широкі й також тонкі, ніби народженні для боріння і шаблі» [1, с. 289]. Образ справжнього козака з чорним чубом в ошатному традиційному вбранні підкреслює давно відому сміливість і відданість борців за батьківщину. В бою з ворогом повстанський ватаг демонструє фізичну міць та усвідомлену непереможність, бо як тільки він зведеться у стремених і змахне шаблею, то не врятується жоден противник. М. Вінграновський зацікавлював читача таким незвичайним спостереженням: «У шаблевому бою напруга така, що ці хвилини не витримують навіть коні – вони чманіють і починають зашпортуватися. Наливайко ж був ніби вічний! У ньому та його коні сиділо ще кілька таких!» [1, с. 385]. Автор, ідеалізуючи образ Наливайка, свідомо вивищував його серед інших козаків харизмою полководця, який має важливе призначення в житті. Його увиразнює й художня вигадка М. Вінграновського: якщо в історичних джерелах українського гетьмана Наливайка називали «народним царем», то в історичному романі Наливайко – коронований імператор Китаю. Але колишній сотник спромігся написати листа королеві Речі Посполитої Жигмонту, про те, щоб утвердити його гетьманом Південного Степу задля захисту території між Дністром і Південним

Бугом від навал орди. М. Вінграновський при цьому наголошував: «Це був прообраз козацької республіки» [2, с. 19].

Сила духу, бажання перемогти й визволити український народ з-під ярма шляхти допомагають Северинові зібрати чимале селянське військо. Бойові справи повстанського ватажка, його внутрішні роздуми, завзяті промови мали беззаперечний авторитет серед козаків, пробуджуючи їхню національну свідомість та патріотизм. Почувши про союз православної віри з католицизмом, Наливайко з військом відразу вирушили додому. Він непохитно стояв на тому, що поглинання одним народом іншого ні до чого доброго не приведе. Здавалося, Наливайко як полководець робив все правильно, об'єднався з військом Лободи та Шаули, щоб посилити воєнну могутність у вирішальній битві. Та хитрощі поляка Жолкевського і бажання реєстровців захистити себе призводять до відступництва. Лобода заманує у намет Северина, «...блідий Наливайко скочив з коня... і по хвилині звідти долинув його страшний голос...» [1, с. 396], то була зрада. Саме в цей момент доля Наливайка стає схожою на Ісусову, бо його так само підступно видали на смерть.

Отже, М. Вінграновський створив багатогранний образ головного персонажа, наповнивши його романтизованими зовнішніми характеристиками та обґрунтованими внутрішніми трансформаціями, психологічними змінами. Письменник майстерно структурував образ українського гетьмана, наділивши його рисами казкового героя, надзвичайно сильного, мужнього, вродливого та дотепного. Еволюція образу Северина Наливайка прочитується крізь призму його непростой боротьби за свободу українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінграновський М. Северин Наливайко: роман. Т. 2. Тернопіль: Богдан, 2004. 400 с.
2. Чухліб Т. Северин Наливайко: міфи і таємниці. Чумацький шлях. 2018. №2. С. 18-20.
3. Шевченко В. Компаративний аналіз художніх моделювань образів ватажків козацько-селянських повстань. Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. 2017. №1. С. 71-80.

*Перун Світлана
Науковий керівник – доц. Головата Лариса*

ПІДГОТОВКА УЧНІВ 7 КЛАСУ ДО НАПИСАННЯ ТВОРІВ РІЗНИХ ТИПІВ

Мова віддзеркалює історію народу і є носієм національної культури, національної гідності, національного патріотизму, духовності. «Мова – це живе функціонування народного духу, а не одних мертвих знаків» [6, с. 148], це духовна скарбниця народу, його історична пам'ять, причетність до вічності, і вивчати мову потрібно не просто як знакову систему, а разом зі змістом, що виражається нею.

У сучасних умовах розвитку шкільної мовної освіти особливої актуальності набуває проблема формування в учнів умінь і навичок діалогічного й монологічного мовлення. Тому можемо визначити мету навчання української мови – виховати всебічно розвинену, духовно багату особистість, яка володіє уміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано